

Iets over die vreemde rietgans in het Amsterdamse Bos

Martin van den Berg

Op 22 januari 1977 werd door diverse waarnemers een "rietgans" op het Nieuwe Meer waargenomen. In de waarnemingenrubriek van het Amsterdamse Bos werd vermeld dat de vogel kennelijk aangeschoten was, dit volgde uit het waarnemen van een beschadigde linkervleugel. Of aanschietsen inderdaad de oorzaak geweest is blijft een open vraag. Een andere mogelijkheid voor beschadiging van de linkervleugel is een aanvaring met een hoogspanningsleiding. Hoe dan ook, deze gans zou het bos tot 12 november 1977 met een bezoek vereren.

Was de vogel in januari als Kleine Rietgans gedetermineerd, rond april begonnen de eerste tegenstrijdige berichten over de pootkleur de kop op te steken. Pas op 14 april was de nieuwsgierigheid van de schrijver aangewakkerd. Op deze dag werd de vogel al spoedig in de oeverlanden terug gevonden. De eerste indruk was die van een rietgans. De rug en vleugeldekveren van de gans waren donkerbruin, en niet grijsachtig zoals bij de kleine rietgans. De oranje/gele pootkleur wees eveneens op een rietgans. Met de snavelkleur was het anders gesteld: deze vertoonde een duidelijk vleesachtige kleur en geen spoor van oranje of geel. Door deze snavelkleur leek de vogel bij oppervlakkige beschouwing op een kleine rietgans. De oranje pootkleur en de kleur van de bovendelen sloot een kleine rietgans echter uit. Dat het hier een één of andere variëteit van de rietgans betrof was duidelijk.

Daar het voor iedereen niet even duidelijk zal zijn, hoe het voorkomen van de verschillende ondersoorten en variëteiten van de rietgans in Nederland is, lijkt een beknopte beschouwing hier op zijn plaats. Deze kan beperkt worden tot de volgende (onder)soorten: *Anser fabalis fabalis*, *Anser fabalis rossicus*, *Anser fabalis johanseni* en *Anser (fabalis) brachyrhynchus*.

Anser fabalis fabalis

De taiga-vorm van de rietgans. Deze broedt rond de poolcirkel in Scandinavië en in Rusland oostelijk tot aan het Oeral gebergte. Het overwinteringsgebied van *A.f. fabalis* ligt in vrijwel geheel Europa; westelijk tot Groot-Brittannië, oostelijk tot aan de Zwarte Zee en zuidelijk tot aan de Middellandse zee. Roselaar heeft voor deze en het volgende ondersoort de verschillen aangegeven. Samenvattend kan gesteld worden dat de lichaamsvorm van *A.f. fabalis* groot en slank is, waarbij vooral de lange hals opvallend kan zijn. De bovensnavel is lang en dun met parallelle zijden. De ondersnavel is recht en slank. De snavelkleur is zeer variabel, maar is vaak over een groot gedeelte oranje/geel gekleurd. De hoeveelheid zwart op de snavel is meestal beperkt, doch exemplaren met weinig oranje/geel en veel zwart komen voor.

Anser fabalis rossicus

De toendra-vorm van de rietgans. Deze komt voor op de toendra's van Noord-Rusland en Noord-west Siberië. *A.f. rossicus* overwintert eveneens in Europa en komt westelijk voor tot in Nederland en België en zuidelijk tot in Italië. De voornaamste verschillen die in het veld met de vorige ondersoort te herkennen zijn, liggen in de vorm van de vogel en de snavelstructuur. Over het algemeen maakt *A.f. rossicus* een meer gedrongen indruk dan *A.f. fabalis*. Met name de hals is korter en minder slank. De bovensnavel is kort en hoog van structuur, waarbij de zijden naar de spits toe convergeren. De ondersnavel is zwaar en bulldog-achtig gebogen. Meestal is de snavelkleur voor het grootste gedeelte donker en vrijwel geheel oranje/gele snavels komen in tegenstelling tot bij *A.f. fabalis* zelden voor.

Anser fabalis johanseni

Dit is een veel op A.f. fabalis lijkende vorm van de rietgans. Het broedgebied van A.f. johanseni ligt ten oosten van de Oeral en vermoedelijke op de midden-siberische taiga, oostelijk tot aan het Yenisey-bekken. Overwinterende en doortrekkende ganzen van deze ondersoort worden in Turkestan (Midden-Azië) waargenomen. (Scott 1965, Roselaar 1977). Over het algemeen lijkt A.f. johanseni op de nominaat vorm. De snavel is meestal geheel donker gekleurd, dit dus in tegenstelling tot A.f. fabalis, die over het algemeen vrij veel geel op de snavel heeft. Of A.f. johanseni ook in Nederland voorkomt is niet geheel duidelijk, vast staat echter dat ca. 70% van de in Nederland voorkomende taiga-rietganzen een vrijwel oranje/gele snavel heeft. De overige taiga-rietganzen hebben een overwegende donkere snavel (Roselaar, 1977). Als broedgebied van deze donkersnavelige vogels zijn twee mogelijke gebieden bekend. Ten eerste zouden deze rietganzen op de taiga ten westen van de Oeral kunnen broeden, tussen de normale geelsnavelige A.f. fabalis. Ten tweede kunnen de donkersnavelige vogels die in Nederland gezien worden uit het gebied ten oosten van de Oeral komen en tot de vorm A.f. johanseni behoren. Wanneer dit laatste bevestigd zou worden d.m.v. terugmeldingen van geringde vogels, mag dit tevens gezien worden als het bewijs dat de ondersoort johanseni in ons land voorkomt.

Anser (fabalis) brachyrhynchus

De in Nederland voorkomende kleine rietgans heeft zijn broedgebied op Oost-Groenland, IJsland en Spitsbergen. De vogels die op Spitsbergen broeden overwinteren in Denemarken, Nederland, Duitsland en België. De vogels uit Oost-Groenland en IJsland overwinteren in Groot-Brittannië. Door sommige auteurs wordt de kleine rietgans als een aparte soort beschouwd, terwijl anderen hem beschouwen als een eiland-ondersoort van de rietgans. Over het algemeen verschilt de kleine rietgans in het veld nogal van de taiga en toendra rietganzen. Het contrast tussen de donkere hals en nek tegen een grijsachtige rug en vleugeldekveren is veel duidelijker zichtbaar dan bij de rietgans. (De rietgans heeft een donkerbruine rug en vleugeldekveren en daar de hals en nek meestal iets donkerder getint zijn is toch nog enig contrast aanwezig). Het contrast hangt af van de belichting, waarbij de rietganzen gezien worden. Bij het opvliegen van beide soorten kan de grijsachtige voorvleugel van de kleine rietgans als kenmerk functioneren. De pootkleur is altijd rose/vleeskleurig en nooit oranje/geel! De hoeveelheid zwart loopt meestal tot de helft van de boven-snavel, terwijl de nagel eveneens zwartachtig is. Hoewel de snavels van de kleine rietgans en A.f. rossicus op elkaar kunnen lijken, heeft de kleine rietgans altijd een slankere ondersnavel.

Het optreden van kleurafwijkingen bij de rietgans

Aan het eind van de vorige eeuw en het begin van deze, werden regelmatig en algemeen rietganzen met een afwijkende rose poot- en snavelkleur waargenomen in Midden-Europa (Bauer en Glutz, 1968).

Twee typen vogels werden waargenomen:

1e rietganzen met een rose snavel en pootkleur

2e rietganzen met een rose snavel, maar met normaal gekleurde poten.

Tussen 1899 en 1911 kwamen beide typen regelmatig in grote groepen voor op de Hongaarse steppen. De vogels met rose poten en snavel werden in 1891 voor het eerst beschreven door Sushkin, die dit type als een aparte ondersoort beschouwde en A.f.-neglectus noemde. Deze ganzen werden ook wel Sushkins rietganzen genoemd. De exemplaren met alleen een rose snavel werden door Buturlin A.f. carneirostris gedoopt, ook wel Buturlin gans genoemd. Werden beide typen eerst nog als aparte ondersoorten, door sommigen zelfs als aparte soorten, beschouwd, uiteindelijk nam men aan dat het hier om mutaties (kleurafwijkingen) ging.

Waren beide kleurafwijkingen in de eerste tien jaar van deze eeuw nog algemeen in een land als Hongarije, in de twintiger jaren werd het voorkomen schaarser.

De vogels door Sushkin bemachtigd ten zuiden van de Oeral, hadden zeer slanke ondersnavels in vergelijking met de vorm A.f. fabalis. De ondersnavels waren zo slank dat deze in de buurt van A.(f.) brachyrhynchus kwamen, en duidelijk verschilden van de nominaat vorm. Doordat de ondersnavel-vorm nogal afwijkend was, kunnen de door Sushkin geschoten vogels mogelijk tot een groep rietganzen behoord hebben, die toendertijd een aparte ondersoort vormden of nog vormen (Roselaar 1977).

Binnen de geografische vormen rossicus en fabalis blijken echter ook exemplaren met rose poten en snavel voor te komen, die echter een snavelvorm vertonen die overeenkomt met de betreffende ondersoort. Hier kan dan ook niet gesproken worden van een aparte ondersoort, maar van een kleurafwijking binnen een reeds bestaande ondersoort.

Technisch gesproken zijn er voor een rietgans met rose poten en snavel dus twee mogelijkheden:

1. De vogel heeft een zeer slanke ondersnavel, slanker nog dan die van A.f. fabalis en behoort tot een typisch "neglectus" exemplaar.
2. De vogel heeft een rose snavel, maar de snavelstructuur valt binnen de normen voor A.f. rossicus of A.f. fabalis. In zo'n geval betreft het een kleurafwijking uit één van de reeds bekende populaties.

Het voorkomen van rietganzen met rose snavels en poten in Nederland

Van den Brink (1930) beschrijft een rietgans met een snavel, die behalve rose ook zeer slank was. Door de snavelvorm en kleur lijkt het waarschijnlijk dat dit exemplaar tot de door Sushkin beschreven "neglectus" groep behoort.

Volgens Vooijs (1963, 1973) zijn tot nu toe 10 vangsten van ganzen met rose poten en snavel en 7 vangsten met enkel een rose snavel bekend. De door Vooijs beschreven exemplaren worden als kleurafwijkingen van A.f. fabalis beschouwd. Opvallend is hierbij het ontbreken van deze kleurafwijking bij A.f. rossicus. Volgens Roselaar (1977) komt deze echter wel voor bij rossicus. In het desbetreffende artikel wordt alleen niet aangegeven door wie of waar dit bij rossicus is waargenomen.

Uiteindelijke determinatie van de rietgans uit het Amsterdamse Bos

Op grond van drie dia's, gemaakt door P. Scholten werd de rietgans uitvoerig bestudeerd door E. Veling en de schrijver. De volgende notities konden hierbij over de snavel gemaakt worden:

1. De bovensnavel is kort en hoog.
2. Het zichtbare deel van de ondersnavel is dik en gebogen.
3. Meer dan de helft van de bovensnavel is zwart, het overige deel is rose van kleur.

De gehele snavelstructuur en tekening wijzen duidelijk in de richting van een toendra-rietgans (A.f. rossicus).

Voorts werd de verhouding snavellengte/zichtbaar deel ondersnavel vanaf één van deze dia's berekend en vergeleken met de gegevens van Roselaar (1977).

		1. Snavellengte (spreiding)	2. Hoogte ondersnavel (spreiding)	3. Verhouding tussen 1 en 2
A.f. fabalis	♂	57 - 68 mm.	5,5-7,5 mm.	10,4-9,1
	♀	52 - 61 mm.	4,5-7,0 mm.	11,6-8,7
A.f. rossicus	♂	52 - 62 mm.	6,8-9,1 mm.	7,6-6,8
	♀	51 - 59 mm.	6,8-9,0 mm.	7,5-6,6
Rietgans uit het A'damse Bos		± 48 mm.	± 7 mm.	± 6,9

Ook uit deze gegevens kan geconcludeerd worden dat de snavel van de rietgans, die van een typische *A.f. rossicus* was. Deze gegevens tesamen hebben geleid tot de volgende determinatie.

1. De rietgans uit het Amsterdamse Bos behoorde tot de *rossicus* groep, hetgeen geconcludeerd is uit de snavelstructuur.
2. De rose i.p.v. oranje/gele kleur op de snavel moet als een kleurafwijking van een toendra-rietgans beschouwd worden.

Vermeldenswaard is het feit dat deze kleurafwijking van de snavel tot op heden wel bij *A.f. fabalis*, maar niet bij *A.f. rossicus* in Nederland is geconstateerd.

Literatuur:

Bauer, K.M. en U.N. Glutz von Blotzheim. 1968. Handbuch der Vögel Mitteleuropas. Akademische Verlagsgesellschaft. Frankfurt am Main.

Brink, F.H. van den. 1930. The occurrence of Sushkins Bean-Goose (*Anser neglectus* Sushkin) in the Netherlands. *Ibis*: 555 - 559.

Roselaar, C.S. 1977. De geografische variatie van de Rietgans. *Watervogels* 2: 61-68.

Scott, Peter. 1965. A Coloured Key to the Wildfowl of the World. W.R. Royle & Son Ltd. London.

Voous, K.H. 1963. Een Sushkins Gans uit Nederland. *Limosa* 36: 149-155.

Voous, K.H., L. Hartsuyker & J.J. Smit. 1973. Sushkins rietganzen in Nederland. *Limosa* 46: 228-232.

Adres: Van Reigersbergenstraat 71-3
Amsterdam 1052 SV

April 1978, MvdB/MS

